Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Theology Faculty of Bulent Ecevit University
ISSN: 2148-3728 e-ISSN: 2148-9750 BEUİFD, Haziran-June 2026, 13 (1): 299-324

Klasik Arap Edebiyatında Kız İsteme ve Evlilik Hutbeleri Üzerine Bir İnceleme

A Study of Proposal and Wedding Sermons in Classical Arabic Literature

Şükrü DİNÇER

Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Asst. Prof., Balıkesir University Faculty of Theology Department of Arabic Language and Rhetoric
Balıkesir / Türkiye
sukru.dincer@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7040-4479

Makale Bilgisi / *Article Information*

Makale Türü / *Article Types* **:** Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received* **:** 20.08.2025
Kabul Tarihi / *Accepted* **:** 08.12.2025
Yayın Tarihi / *Published* **:** 30.06.2026
Yayın Sezonu / *Pub Date Season* **:** Haziran-*June*
Cilt / *Volume*: 13 • **Sayı / *Issue*:** 1 • **Sayfa / *Pages*:** 299-324

Atıf / *Cite as*
Dinçer, Şükrü. Klasik Arap Edebiyatında Kız İsteme ve Evlilik Hutbeleri Üzerine Bir İnceleme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2026), 299-324.

Doi: 10.33460/beuifd.1769489

İntihal / *Plagiarism*
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / *Copyright*©
Yazarların dergide yayınlanan çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.
*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: *Klasik Arap edebiyatında hutbe, İslam öncesi dönemden modern döneme kadar farklı biçimlerde icra edilen ve her dönemde önemini koruyarak devam eden edebî bir tür olarak ön plana çıkar. Hutbe, sözlü bir iletişim aracı olmanın ötesinde, Arap toplumunun kültürel kodlarını, toplumsal normlarını ve estetik değerlerini yansıtan çok katmanlı bir edebî formdur. Dinî, siyasî, askerî vb. gayelerle irat edilen hutbeler, toplumsal hayatın kritik dönemlerinde sözü merkeze alarak otoriteye meşruiyet kazandırmak ve sosyal düzenin pekişmesine vesile olmakla birlikte, estetik yönüyle de dikkat çeken bir yapıya sahiptir. Özellikle toplumsal ritüellerin ayrılmaz bir parçası olarak icra edilen hutbeler hem etkili bir iletişim hem de edebî bir ifade aracı olarak önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu çeşitlilik içinde kız isteme ve evlilik hutbeleri, özel bir önemi haizdir. Evlilik, kadim Arap toplumunda yalnızca iki bireyin birlikteliğini sağlamakla kalmamış; aynı zamanda kabileler arası ilişkilerin güçlenmesine, toplumsal dayanışmanın pekişmesine ve siyasî ittifakların tesisine hizmet eden stratejik bir kurum olmuştur. Dolayısıyla evlilik öncesinde yapılan hita-*

beler hem dinî meşruiyeti teyit eden ritüeller hem de edebî estetiği ve toplumsal değerleri yansıtan çok katmanlı metinler olarak karşımıza çıkar. Bu hutbelerde damadın kişisel ve ahlaki meziyetleri övülür, gelin tarafına saygı ifade edilir, evliliğin dinî temelleri vurgulanır ve taraflara dua edilir. İlgili öğeler, geleneksel söylemin temel yapı taşlarını oluşturur. Bu çalışmanın amacı, klasik Arap edebiyatında kız isteme ve evlilik hutbelerinin yapısal, tematik ve işlevsel özelliklerini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır. Çalışmada hutbelerin, fıkhî çerçevede değerlendirilen dinî ritüeller olmanın ötesinde, edebî bir tür ve sosyal iletişim aracı olarak işlev gördüğüne vurgu yapılmaktadır. Çalışma, literatürde genel olarak belâgat merkezli incelenen evlilik hutbelerini, sosyo-kültürel boyutlarıyla birlikte ele alarak özgün bir katkı sunmayı hedefler. Araştırmada yöntem olarak, klasik Arap edebiyatı kaynaklarında yer alan kız isteme ve evlilik hutbeleri nitel içerik analizi ve söylem çözümlemesi kullanılmıştır. Metinler, yapısal, tematik ve retorik düzeyde incelenmiş; özellikle hamdele, salvele, dua, mehir ve damat övgüsü gibi kalıplar, dinî ve toplumsal göndermelere de dikkat çekilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temel materyalini, İslam öncesi ve klasik dönemde kayda geçmiş hutbe metinleri oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı, İslam öncesinden klasik döneme kadar uzanan nişan ve nikâh hutbelerini içerir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in hutbeleri, sahâbe örnekleri, halife ve devlet ricaline nispet edilen hutbeler, bedevî hitabet örnekleri ve mizahi üsluptaki rivayetler detaylı biçimde incelenmiştir. Böylece, hutbelerin yalnızca dinî ve seremonik metinler olmadığı; aksine toplumsal ilişkileri, kültürel normları ve edebî zevki de yansıtan söylemler olduğu vurgusu yapılmıştır. Sonuç olarak, klasik Arap edebiyatında kız isteme ve evlilik hutbeleri, toplumsal hayatın farklı boyutlarını yansıtan, dinî meşruiyeti pekiştiren, kabileler arası dayanışmayı güçlendiren ve edebî estetiği ön plana çıkaran çok yönlü metinlerdir. Bu çalışma, evlilik hutbelerinin yalnızca biçimsel ve retorik yönlerini değil, aynı zamanda sosyo-kültürel işlevlerini de göz önünde bulundurmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylelikle, kız isteme ve evlilik hutbelerinin Arap toplumunda kolektif belleğin, kültürel kimliğin ve sosyal değerlerin inşasında üstlendiği rol, daha kapsamlı ve estetik bir perspektifle anlaşılabilir hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Arap Dili ve Belâgati, Klasik Arap Edebiyatı, Hutbe, Hıtbe, Evlilik Hutbesi.*

Abstract: *In classical Arabic literature, the khutba (oration) emerges as a literary genre that has been performed in various forms from the pre-Islamic era to the modern period, consistently maintaining its significance. Beyond being a tool of oral communication, the khutba represents a multilayered literary form that reflects the cultural codes, social norms, and aesthetic values of Arab society. Delivered for religious, political, military, and other purposes, khutbas centered the spoken word in critical moments of social life, granting legitimacy to authority and reinforcing social order, while simultaneously drawing attention with their aesthetic dimensions. As an inseparable part of communal rituals, they functioned both as an effective means of communication and as a vehicle for literary expression. Within this diversity, betrothal and marriage khutbas hold a special significance. In ancient Arab society, marriage was not merely the union of two individuals; rather, it served as a strategic institution that strengthened inter-tribal relations, consolidated social solidarity, and established political alliances. Thus, the speeches delivered*

prior to marriage appear as multifaceted texts—rituals confirming religious legitimacy, while also reflecting literary aesthetics and social values. In these khutbas, the groom's personal and moral virtues are praised, respect is shown to the bride's family, the religious foundations of marriage are highlighted, and prayers are offered for both parties. These elements constitute the essential building blocks of the traditional discourse. The aim of this study is to present in detail the structural, thematic, and functional features of betrothal and marriage khutbas in classical Arabic literature. The study emphasizes that khutbas, beyond being religious rituals evaluated within a jurisprudential framework, also function as a literary genre and a means of social communication. Unlike much of the existing scholarship, which has primarily examined marriage khutbas through the lens of rhetoric, this research seeks to offer an original contribution by addressing their socio-cultural dimensions as well. The methodology employed includes qualitative content analysis and discourse analysis of betrothal and marriage khutbas found in classical Arabic literary sources. The texts are examined at structural, thematic, and rhetorical levels, with particular attention to formulaic elements such as hamdala (praise of God), salwala (prayers upon the Prophet), supplications, dowry references, and praise of the groom, as well as their religious and social connotations. The primary material of the study consists of khutbas recorded from the pre-Islamic and classical periods. The scope covers betrothal and wedding khutbas from pre-Islamic times through the classical era, including the khutbas of the Prophet Muhammad, examples from the Companions, speeches attributed to caliphs and statesmen, Bedouin oratory, and narratives with humorous tones. This analysis demonstrates that khutbas were not merely religious or ceremonial texts; rather, they were discourses reflecting social relations, cultural norms, and literary taste. In conclusion, betrothal and marriage khutbas in classical Arabic literature emerge as multifaceted texts that reinforce religious legitimacy, strengthen inter-tribal solidarity, and foreground literary aesthetics while reflecting the various dimensions of social life. The study underscores the necessity of considering not only the formal and rhetorical aspects of marriage khutbas but also their socio-cultural functions. In doing so, it highlights the role these khutbas played in shaping collective memory, cultural identity, and social values within Arab society, thus enabling a more comprehensive and aesthetically informed understanding.

***Keywords**: Arabic Language and Rhetoric, Classical Arabic Literature, Khutba, Khitba, Khutbah of Marriage.*

Giriş

Klasik Arap edebiyatında hutbe, dinî içeriğinin yanı sıra toplumsal, siyasî ve edebî işlevleriyle dikkat çeken, hitabet geleneğinin en belirgin örneklerinden biridir. Bu güçlü gelenek içinde kız isteme ve evlilik hutbeleri, hem sosyal ilişkilerin hem de edebî anlatımın özgün örneklerini oluşturur. İşte bu çalışmanın temel amacı söz konusu hutbeleri yapısal, tematik ve işlevsel boyutlarıyla incelemek; böylece klasik Arap nesir geleneğinde bu türü esas alan Türkçe literatüre mütevazı bir katkı sunmaktır.

Klasik Arap edebiyatında hutbe türlerine ilişkin çok sayıda akademik çalışma bulunmakla birlikte, mevcut literatürde kız isteme ve evlilik hutbelerini konu alan müstakil bir araştırma yalnızca bir örnekle sınırlı görünmektedir. Abdurrahman Recâullah es-Sülemî'nin *fî-Belâgati'n-nesri'l-kadîmi hutabü'l-imlâki nemûzecen*[1] adlı makalesi, bu alana değerli katkılar sunmakta ve odak noktasını söz konusu hutbelerdeki edebî sanatlar oluşturmaktadır. Buna karşın, bizim çalışmamızın özgünlüğü, evlilik hutbelerini bu belâgat odaklı yaklaşımın ötesine taşıyarak, onları aynı zamanda toplumsal bir iletişim aracı ve sosyo-kültürel dinamikleri yansıtan birer metin olarak ele almasıdır. Dolayısıyla bu araştırma, literatürde sınırlı biçimde ele alınan mizahî, hicivli ve kültürel göndermeleri de analiz ederek konuya çok boyutlu bir yaklaşım getirmekte; böylece hem klasik Arap edebiyatı literatürüne katkı sunmakta hem de sosyal bilimler ve halk kültürü araştırmaları gibi disiplinlerle kesişen bir inceleme alanı ortaya koymaktadır.

Çalışmada incelenen metinler, klasik Arap edebiyatı kaynaklarından, evlilik, kız isteme, mehir, dua, damat övgüsü gibi temalarla açıkça ilişkilendirilen örnekler arasından seçilmiştir. Metin seçiminde; konunun evlilik ya da nişanla doğrudan ilişkili olması, farklı dönem ve bağlamları temsil etmesi (İslam öncesi, İslami dönem, sultan hutbeleri, bedevî hitabeleri, mizahi metinler), klasik kaynaklarda yer alması ve edebî değer taşıması gibi kriterler esas alınmıştır.

Yöntem olarak ise, betimleyici analiz temel alınarak, nitel içerik analizi, söylem çözümlemesi ve edebî tür incelemesi gibi yöntemlerden yararlanılmıştır. Hutbeler; yapısal (hamdele, salvele, dua, mehir, damat övgüsü gibi unsurlar) ve tematik (dinî-ahlaki, toplumsal ve cinsiyet temalı içerikler) düzlemde incelenmiştir. Bu çok yönlü analizler sayesinde, söz konusu metinlerin yalnızca biçim ve içerik özellikleri değil, aynı zamanda sosyal işlevi ve anlatı yapısının nasıl kurgulandığı da ortaya konulmaya çalışılmıştır.[2]

1. Hutbe, Kız İsteme ve Evlilik Hutbesi Kavramları

Sözlükte "bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma"[3] anlamına gelen hutbe (خُطْبَةٌ); İbn Manzûr tarafından *Lisânü'l-ʿArab*'da; "hatibin söylediği sözlerin adı, secîli mensur bir konuşma, tıpkı bir risale gibi başı ve sonu olan bir metindir"[4] şeklinde tanımlamaktadır. İslam öncesi dönemde de edebî bir tür olarak varlığı bilinen hutbe; dinî, siyasi, askeri, toplumsal vb. pek çok gayelerle irat edilmiştir. Bu hutbe türleri içerisinde yer alan kız isteme ve evlilik hutbeleri; dinî, toplumsal, kültürel, edebî muhteva ve yapısıyla temayüz etmiş önemli metinlerdir.

1 Abdurrahman Recâullah es-Sülemî, "fî-Belâgati'n-nesri'l-kadîmi hutabü'l-imlâki nemûzecen," *Havliyyâtü 'Ayn Şems*, 45/A (Ocak–Mart 2017): 22–50.

2 Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT (GPT-5, 2025 sürümü) kullanılmıştır. Araçtan yalnızca dil ve üslup düzenlemeleri, okunabilirlik iyileştirmeleri, fikir geliştirme ve araştırma planlamada destek amacıyla yararlanılmış; çalışmanın kavramsal çerçevesi, yöntemsel yaklaşımı, bulguları ve bilimsel değerlendirmeleri tamamen yazarın özgün katkısıyla oluşturulmuştur.

3 Mustafa Baktır, "Hutbe", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/hutbe, 10.07.2025.

4 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmet el-Ensârî er-Ruveyfî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdır, 1965), I/360-362.

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında kız isteme veya evlilik akdi öncesi yapılan hitabeyi ifade etmek için genellikle خُطْبَةُ النِّكَاحِ (*hutbetü'n-nikâhi*) ibaresi kullanılır. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*'ında bu kavramı "nişan ve evlilik öncesi yapılan hitabe" anlamında kullanmaktadır.[5] Çalışmada yer verdiğimiz örneklerde de bu kullanımın korunduğu görülmektedir. Tespitlerimize göre aynı anlamı ifade etmek üzere خُطْبَةُ الزَّوَاجِ (*hutbetü'z-zevâci*)[6] kavramına edebiyat ve lügat çalışmalarında; biri klasik diğeri modern iki eserde tesadüf edilmektedir. Benzer şekilde خُطْبَةُ الْحَاجَةِ (*hutbetü'l-hâceti*)[7] ve خُطْبَةُ الإِمْلَاكِ (*hutbetü'l-imlâki*) kavramları edebiyat kaynaklarında görülmezken söz konusu ilk kavram pek çok hadis kitabında karşımıza çıkar.[8] İkinci kavram ise biri fıkıh diğeri siyer olmak üzere iki modern kaynakta geçmektedir.[9]

2. Kız İsteme ve Evlilik Hutbelerinde Yapısal Durum

Belirli bir yapısal düzene bağlı kalınarak şekillenen evlilik hutbeleri, hem dinî hem de edebî unsurlar içeren metinlerden oluşmaktadır. Tespitlerimize göre birkaç istisna dışında hamdele ve salveleyle başlayan ve fıkhî olarak da müstehap kategorisinde yer alan bu hutbeler[10] bir taraftan dinî meşruiyete dayanırken diğer taraftan geleneksel Arap hitabetinde yerleşik bir retoriğe de bağlı kalarak giriş yapar. Bu duruma örnek olarak; Ömer b. Abdülazîz'in bir nikâh hutbesine başlangıç yaptığı; اَلْحَمْدُ لِلَّهِ ذِي اَلْعِزَّةِ وَاَلْكِبْرِيَاءِ، وَصَلَّى اَللَّهُ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ اَلْأَنْبِيَاءِ. "İzzet ve büyüklük sahibi Allah'a hamdolsun; peygamberlerin sonuncusu Muhammed'e (as) salât ve selâm olsun"[11] şeklindeki ifadeleri zikredilebilir.

Genellikle velinin (kız tarafının temsilcisinin) cevap niteliğindeki konuşması da bu şekilde olur, o da Allah'a hamd eder, Peygamber'e salât ve selâm getirir, takvayı tavsiye eder. Ardından, لَسْتُ بِمَرْغُوبٍ عَنْكَ، "Size karşı bir isteksizlik söz konusu değildir"[12] veya buna benzer bir ifadeyle olumlu yaklaşımını belirtirdi.[13]

5 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab,* 3/252, 374.

6 Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, Aḫbâru'l-Hamkâ ve'l-mugaffelîn, şerh. Abdü'l-Emîr Mehennâ, 1. basım (Beyrut: Dâru'l-Fikr i'l-Lübnânî, 1990), 187; Rinehart Pieter Anne, Dozy, *Tekmiletu'l-Muʿcemi'l-ʿArabiyye,* çev. Muhammed Selim en-Nuʿaymî, Cemal el-Hayyât, 1. basım (Bağdat: el-Cumhûriyye el-ʿIrâkıyye Vezâretü's-Sekâfe Ve'l-Iʿlâm, 1979–2000), 6/240.

7 خُطْبَةُ الْحَاجَةِ (hutbetü'l-hâce) peygamberimizin ashabına öğrettiği ve tavsiye ettiği içerisinde nikâh hutbesinin de yer aldığı genel olarak her hangi bir ihtiyaç öncesi okunması tavsiye edilen istiaze ve dua niteliği taşıyan hutbeyi ifade etmektedir.

8 Ahmed b. Hanbel, *Musnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût – Âdil Murşid ve diğerleri, 1. basım (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 7/188; Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî,* thk, Şeyh Hasan Muhammed el-Mes'ûdî, 1. basım (Kahire: el-Mektebe't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1930), 3/104.

9 Abdullah b. Afîfî el-Bâcûrî, *el-Mer'atu'l-ʿArabiyye fî câhiliyetiha ve İslâmihâ.* 2. Basım (Medine: Mektebetü't-turâtha, 1932), 1/138; Muhammed b. Muhammed b. Suveylim Ebû Şuhbe, *es-Sîretü'n-Nebeviyye 'alâ dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne* 8. basım (Şam: Dârü'l-Kalem, 2006), 1/220.

10 Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesʿûd el-Begavî, *et-Tehzîb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz, 1. basım (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 5/318.

11 İbn Kuteybe ed-Dîneverî, 'Uyûnü'l-Ahbâr, (I-IV) (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000), 4/72; Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî, *Rebîü'l-ebrâr ve füsûsu'l-ahbâr,* (I-V) (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1912), V/260; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, 1. Basım (Beyrut: Dâru Sâdır, 1996), VI/279.

12 Begavî, *et-Tehẕîb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî*, V/318.

13 İbrahim b. Muhammed el-Beyhaki, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî (*Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1996), 195.

Nişan ve nikâh hutbelerinde girişin ardından, Allah'a itaate ve takvaya daveti içeren ifadeler yer almaktadır. Bu lafızlar, dinî bazı hatırlatmalar barındırmakla birlikte, evlilik gibi son derece önemli bir kurumun sorumluluk bilinciyle inşa edilmesi gerektiğine dair kimi tavsiyeleri de içermektedir.[14]

Bu çağrı ve tavsiyelerin ardından hitabede, genellikle evlilik akdinin dinî temeline ilişkin Kur'an ve hadisten referanslara yer verilir. Bu bölümde en sık atıf yapılan âyetlerden biri Nisâ suresinin ilk âyetidir: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ، وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا، وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının."[15]

Evlilik hutbelerinde bu merhaleden sonra ise, damadın ahlaki meziyetlerine, dini bütün bir insan oluşuna soyluluğuna vurgu yapılır. Bu aşamada evlilik talebi açık ve hürmetkâr bir dille ifade edilir: جِئْتُكُمْ خَاطِبًا كَرِيمَتَكُمْ، رَاغِبًا فِي شَرَفِكُمْ، مُقَدِّرًا لِمَكَانَتِكُمْ. "Kerimenize namzet, onurunuza talip, kıymetinizi müdrik olarak kapınızı çaldım."[16] Hususen bedevî hitabet geleneğinde övgü kısmının sanatlı bir şekilde ifade edildiği görülür. Örneğin bir bedevî hatip evlilik hutbesinde ilgili bölümde şu ifadelere yer verir: وَلَكُمْ عَلَيَّ فِيمَنْ خَطَبْتُ أَحْسَنُ مَا يَجِبُ لِلصَّاحِبِ عَلَى الصَّاحِبِ. "Talip olduğuma (kızınıza), eşin, eşine gerektirdiği en güzel muameleyi göstermek boynumun borcudur."[17]

Evlilik hutbelerinin sonunda yer alan dua ise müstehap kabul edilirdi.[18] Bu bölümde hatipler tarafından hem çiftin saadeti hem de toplumun bereketi için dualar edilirdi. Nişan ve nikâh hutbelerinde sıklıkla kullanılan dualardan biri, evlenen kimselere Hz. Peygamber'in yaptığı rivayet edilen şu duadır: بَارَكَ اللَّهُ لَكُمَا، وَبَارَكَ عَلَيْكُمَا، وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ. "Allah (bu akdi) her ikiniz için mübarek kılsın, üzerinize bereketler yağdırsın ve ikinizi hayırda birleştirsin."[19] Evlilik hutbelerindeki aşamalar genel olarak bu şekilde akışa sahipken damat tarafı adına konuşmanın yapıldığı bazı kız isteme hutbelerinde hatip, hitabının ardından kız tarafından cevap beklediğini nazik bir üslupla açıkça dile getirir. Şu rivayet ilgili üslubun ne şekilde vücut bulduğunu göstermesi açısından güzel bir örnektir:فَأَجِيبُونِي جَوَابَ مَنْ يَرَى نَفْسَهُ لِرَغْبَتِي مَحَلًّا، وَلِمَا دَعَتْنِي الطَّلِبَةُ إِلَيْهِ أَهْلًا. "O hâlde, arzumu yerinde bulan ve bu talebimin gereğini kendine ehil gören birinin cevabıyla bana karşılık verin."[20]

Tüm bu aktarılanlardan hareketle, klasik Arap edebiyatı kaynaklarında kayda geçen evlilik hutbelerinin; sadece dinî merasimin bir parçası olarak değil, aynı

14 Beyhaki, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 195.
15 Nisâ, 4/1.
16 Şemsüddin Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza Şihâbüddin er-Ramlî, *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 4/207.
17 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 195.
18 Begavî, *et-Tehẕîb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî*, 5/318; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, el-Endelüsî, *el-Basâir ve'z-zehâir* (I-IX), thk. Vedâd el-Kâdî, 1. Basım (Beyrut: Dâru Sâdır, 1988), 2/196.
19 Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim, *el-Muttaliʿu ʿalâ dekâkı zâdi'l-müstaknıʿ*, 1. basım (Riyad: Dâru Künûz-i İşbiliyye lin-Neşr ve't-Tevzîʿ), 2010, 245.
20 Tevhîdî, *el-Basâir ve'z-zehâir*, 2/196.

zamanda kadim Arap toplumunun kültürel belleğini, edebî zevkini ve sosyal ilişkilerinin ne şekilde tezahür ettiğini ortaya koyan çok katmanlı metinler olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kız isteme ve evlilik hutbelerinin sadece dinî bir pratiğin ele alınması değil, aynı zamanda edebî bir tür olarak da incelenmesi gerektiği yönündeki yaklaşımımız, klasik dönemdeki düşünürlerin görüşleriyle de örtüşmektedir. Klasik dönemin en meşhur ediplerinden Câhiz (ö. 255/869) bu hususta, *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde şunları kaydeder: "Nikâh hutbesinin başlangıcıyla, bayram hutbesinin, barış hutbesinin ve hibe (bağış) hutbesinin başlangıcında birbirinden farklı ifadeler kullan; böylece bu türlerin her birinin başlangıcı, ardından gelecek kısımlara işaret eden bir ön söz niteliğinde olsun. Zira anlamını ortaya koymayan, maksadına işaret etmeyen, ulaşmak istediğin ana tema ile yöneldiğin hedefe dair bir ipucu vermeyen sözde hiçbir hayır yoktur."[21]

3. İslam Öncesi Dönemde Kız İsteme ve Evlilik Hutbesi

İslam öncesi dönemde irat edildiği bilinen başta Kus b. Sâide'ye (ö. 600) ait olmak üzere; savaşa cesaretlendirme, kabileye övgü, barış çağrısı[22] gibi muhtelif temaları içeren belâgat ve fesahat açısından yüksek değere sahip hutbeler bulunmaktadır. Edebî bir tür olarak Arap kültüründe daha ilk dönemlerden itibaren varlığını sürdüren bu hutbelere ek olarak kız isteme ya da evlilik hutbelerinin varlığını ifade etmek gerekir. Zira Peygamberimizin Hz. Hatice ile evliliği öncesinde amcası Ebû Tâlib tarafından yapılan hitabe ve mukabilinde Varaka b. Nevfel'in veciz ve edebî üslupta kız tarafı adına peygamberimizin amcasına cevaben yaptığı hitabe en bariz örneklerdendir. Ebû Tâlib'in hutbesi, damat namzedi Peygamberimize risâlet görevi verilmeden önce dahi sahip olduğu üstün ahlaki meziyetleri ve asaletine ilişkin vasıflarını sıralamasıyla dikkat çeker. Bu iki metin, dönemin belâgat anlayışını ve -cahiliye olarak kabul edilse de- toplumda sahip olunan değerleri yansıtması açısından oldukça önemli tarihi birer vesikadır. Ebû Talib'in yeğeni Hz. Muhammed'e Hatice'yi istemesi öncesinde yaptığı hitabeyi, Arap nesrinin erken dönem örneklerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. İlgili hutbe mealen şöyledir:

Hamd, bizi İbrahim'in soyundan ve İsmail'in neslinden yaratan, bize güvenli bir harem ve haccedilen bir beyt bahşeden ve insanlar üzerinde hâkimiyet kurmamıza imkân veren Allah'a mahsustur. Kardeşimin oğlu Muhammed b. Abdullah ile Kureyşli hiç bir genç mukayese edilemez. Zira o, iyilik, fazilet, kerem, zekâ, şeref ve asalet bakımından herkesten üstün bir şahsiyettir. Her ne kadar malı az olsa da malın geçici bir gölgelik olduğu aşikârdır, mal mülk emanettir ve bir gün mutlaka geri alınacaktır. Yeğenim Muhammed'in, Hatice bint Huveylid'e karşı

21 Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2002), 1/114.

22 Abdullah Abdülcabbar ve Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *Kıssatü'l-edebi fi'l-Hıcâz*, 1. Basım (B. y.: Mektebetü'l -Küliyyeti'l Ezheriyye, t.s.), 300.

ilgisi vardır, Hatice'nin de ona benzer bir şekilde alaka gösterdiği açıktır. Talep ettiğiniz mehir ne olursa olsun, o bana aittir.[23]

Klasik dönem Arap kültüründe kız isteme sırasında ya da nikâh akdinin yapılmasından önce, damat tarafı adına konuşan hatibin hitabını uzatması genellikle daha olumlu karşılanırdı. Zira hatibin uzunca konuşması talebinde ciddi olduğunun göstergesi sayılırdı. Kız tarafı adına konuşma yapan kimsenin ise konuşmasını kısa kesmesi daha makbul sayılırdı. Bu durum da yapılan talebe gelin adayının ailesinin olumlu karşılık verdiği anlamına gelirdi.[24] Varaka b. Nevfel'in cevabi nitelikteki veciz hitabesiyle Ebû Tâlib'in hutbesini birlikte değerlendirdiğimizde hem damat hem de gelin tarafı adına okunan klasik dönem nişan ve nikâh hutbelerinin tipik birer örneğini görürüz. Hz. Hatice'nin amcası Amr b. Esed adına konuşan Varaka b. Nevfel'in hitabesi şöyledir:

Hamd, senin (Ebû Tâlib) de ifade ettiğin gibi bizleri yaratan ve sıraladığın meziyetlerle donatan Allah'a mahsustur. Biz Arapların efendileri ve ileri gelenleriyiz. Sizler de bütün bu vasıfları haiz bir topluluksunuz. Araplar sizin faziletlerinizi inkâr etmezler. İnsanların hiçbirisi de sizin izzet ve şerefinize itiraz etmez. O hâlde ey Kureyş topluluğu! Şahit olunuz ki, Huveylid'in kızı Hatice'yi Muhammed b. Abdullah ile evlendirdim.[25]

Hamdele ile başlayan yukarıda yer verdiğimiz hutbeler, İslam öncesi dönemde de hitaba Allah'a hamd ile başlandığını gösteren önemli birer vesikadır. Keza cahiliye döneminde her ne kadar bu durumu gösterir bir hutbe metnine ulaşamasak da evlilik hutbelerine Arapların Allah'ın adıyla başladıklarını, Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde "Senin adınla ey Allah'ım! (kızın adı) zikredildi, (erkek) ise ona tutkundur. Dilediği kendinin olan, lütfettiği ise bize ait olan Allah'ım senin adınla"[26] şeklindeki ifadelerden öğrenmekteyiz.

4. İslami Dönemde Kız İsteme ve Evlilik Hutbesi

İslam, Cahiliye dönemi Arap toplumunda itikadî, sosyo-kültürel, hukukî ve iktisadî alanlarda köklü dönüşümler gerçekleştirmiş; bireysel ve toplumsal hayatı pek çok açıdan yeniden inşa etme yoluna gitmiştir. Bununla birlikte İslam, temel değerleri ve ahlaki ilkeleriyle çelişmeyen bazı örf, âdet ve geleneksel uygulamalara doğrudan müdahalede bulunmamış, bazılarını ise ıslah ederek varlığını devam ettirmesine imkân vermiştir. Bu bağlamda, İslam'ın bazı kurum ve tutumlar karşısındaki yaklaşımı, tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade, onları kendi değer

23 Ebû Abbas Ahmed b. Abdülmümin b. Musa el-Kaysî eş-Şureyşî, *Şerhu makâmâti'l-Harîrî*, (I-III), 2. Basım (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006), 2/375.

24 Şureyşî, *Şerhu makâmâti'l-Harîrî*, 2/376.

25 Ali b. İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *İnsânu'l-ʿuyûn fî sîreti'l-Emîn el-Meʾmûn (es-Sîretü'l-Halebiyye)*, 2. basım, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006), 1/202; Abdullah b. Afîfî el-Bâcûrî, *el-Merʾetü'l-ʿArabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*, 2. basım (Medîne: Mektebetü's-Sekâfe, 1932), 1/138.

26 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, /320; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab fî 'usûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, ts.), 3/344.

dünyasına uygun hale getirerek yeniden yapılandırma şeklinde olmuştur. İslam öncesi dönemde de bir Arap geleneği olarak var olan nişan ve nikâh hutbeleri, İslam'ın temel esaslarına aykırılık teşkil etmediğinden, içerik bakımından dinî ve ahlaki bir çerçevede yeniden şekillendirilerek meşruiyet kazanmış, İslami dönemde de varlığını sürdürmüştür.

4.1. Hz. Peygamber ve Evlilik Hutbesi

Nitekim İslam öncesi dönemde var olan evlilik öncesi hutbe geleneğinin, bizzat Hz. Peygamber tarafından da devam ettirildiğini görmekteyiz. *Edeb* kaynaklarında yer alan rivayetlere göre, İslam tarihindeki ilk nikâh hutbesi örneklerinden biri, Peygamberimizin Hz. Ali ile kızı Hz. Fâtıma'nın evliliği vesilesiyle irat ettiği hutbedir. Hem dönemin dinî ve sosyal yapısını yansıtması hem de Hz. Peygamber'in bu geleneğe verdiği ehemmiyeti göstermesi bakımından söz konusu hutbe, erken dönem İslami hitabetin önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Münasebet düştüğü durumlarda âyetlere de yer veren Peygamber Efendimizin hutbesi şöyledir:

Hamd, nimetiyle övülen, kudretiyle ibadet edilen, azabından korkulan, nezdindekilere (nimetlere) arzu duyulan, hükmü bütün arzında ve semasında geçerli olan Allah'a mahsustur. O ki, mahlûkatı kudretiyle yaratmış, hükmüyle onlara farklı vasıflar bahşetmiş, diniyle onları yüceltmiş ve peygamberi Hz. Muhammed ile şereflendirmiştir. Yüce Allah, sıhriyet bağını (evlilik yoluyla kurulan akrabalığı) sonradan oluşan bir nesep ve zorunlu bir durum kılmıştır. Akrabalık bağlarını farz kılarak sağlamlaştırmıştır. İsmi mübarek ve zikri yüce olan Allah'ın bu hususta buyruğu şöyledir: "İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir (el-Furkân 25/54)." Allah'ın emri gerçekleşir, her hükmün bir takdiri, her takdirin de bir gerçekleşme zamanı vardır. "Allah dilediğini imha eder, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır (er-Ra'd 13/39). Rabbim bana emretti ve ben de kızım Fâtıma'yı Ali b. Ebî Talib'e nikâhladım. Eğer Ali kabul ederse Fâtıma için dört yüz miskal gümüş mehri uygun gördüm.[27]

Peygamberimizin hutbelerini ayakta okuduğu bilinmektedir. Hatta onun Cuma hutbesini ayakta okuduğuna bir Kur'an âyeti işaret etmektedir.[28] Aynı şekilde Hulefâ-i Râşidîn'in de hutbelerini ayakta irat ettikleri bilinmektedir. Ancak, İlk Emevi Halifesi Muâviye'nin aldığı kilolardan ve sağlık durumunun ayakta hutbe okumaya engel olacak şekilde bozulmasından dolayı hutbeyi oturarak da okuduğu rivayet edilmiştir.[29] Araplar Cuma hutbeleri dışında da genel olarak hitabelerini ya ayakta ya yerden yüksekçe bir yere çıkarak ya da bir binek üzerinde

27 Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesrü'd-dürr fi'l-muhâdarât* (I-VII), thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2004), 1/131; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab,* 3/344.

28 Cuma, 62/11.

29 Muhammed el-Hadr Hüseyin, *el-Hıtâbe ʿinde'l-ʿArab*, thk. Yâsir b. Hâmid el-Mutayrî, 1. basım (Riyad: Mektebetü Dâru'l-Minhâc, 2012), 195.

yaparlardı. Bu durumun aksine nikâh hutbesi oturarak okunurdu. Bunun sebebi, nikâh hutbesinin diğer hutbelere kıyasla çok önemli ve herkese duyurulması gereken mesajlar barındırmamasıydı.[30] Ayrıca nişan ya da nikâh meclisinin ferah ve mutluluk meclisi olması nedeniyle; burada kanın kaynamasına, duyguların kabarmasına, gösterişli bazı hareketlere, ileriye doğru uzanmaya, gerginliği ifade eden bir takım jest mimiklere, korkutma ve yıldırma politikasına ihtiyaç yoktur.[31]

4. 2. Halife ve Sultanların Kız İsteme ve Evlilik Hutbeleri

Diğer hutbe türlerinde hatipler genel olarak kabile reisi, kabilenin hâkimi, komutan, vali, halife gibi toplumun önder şahsiyetleri olurken nişan ya da nikâh öncesi hitabı gerçekleştiren kişilerin o topluluk içerisinde bazı vasıflarıyla temayüz etmiş şahsiyetler olduğunu görürüz.

Arap toplumunda devlet ricalinin davet edildiği nişan ve nikâh törenlerine zaman zaman icabet ettikleri görülmektedir. Teklif üzerine nişan ve nikâh hutbesini irat eden devlet ricali içerisinde, halifeler de yer almaktadır. Cemiyet sahiplerinin ricası üzerine Abbâsî halifelerinden Me'mûn'un (ö. 218/833) bir nişan töreninde şu hitabı dikkat çekicidir:

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Seçilmiş Nebîsi Muhammed'e, onun pâk ehline salât ve selâm olsun. Bilinmelidir ki, amellerin en faziletlisi, Allah'ın kitabına uygun şekilde icra edilenidir. Yüce Allah şöyle buyurur: 'İçinizden evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden uygun olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler Allah, lütfu ile onları zenginleştirir. Allah geniş rızık sahibidir, hakkıyla bilendir.' (en-Nûr 24/32) Eğer nikâh bir âyet ve takip edilen bir sünnet olmasaydı, Allah'ın adının yüceltilmesinde, uzak olanın birleştirilmesinde ve yabancının yaklaştırılmasındaki hikmeti olmasaydı, akıllı kişi buna yönelmez, seçkin kişi ise bunu kabul etmezdi. Ancak nikâh, ilahî bir emrin nebevî bir uygulamanın tezahürü olması bakımından; hem ferdî hem içtimaî maslahatlar içeren ulvî bir müessesedir. İşte karşınızda, nesebini bildiğiniz, size yabancı olmayan bir kişi bulunmaktadır. Kendisi sizden, kızınızı Allah'ın emrine uygun biçimde istemekte ve karşılığında belirli bir mehir takdim etmektedir. Aramızdaki aracıyı şefaatçi kabul ediniz; nişanlınızı evlendiriniz ve bu hususta hayırhah bir söz söyleyiniz ki hem methi hak edesiniz hem de ecrinize nail olasınız. Ben de sözün sonunda kendi adıma ve de sizin adınıza Allah'tan af ve mağfiret dilerim."[32]

Abbasi dönemi, siyasi iktidarın dinî meşruiyet ve ilimle bütünleştiği bir tarihsel evreye karşılık gelir. Halifeler, dönemin önde gelen âlim ve dinî şahsiyetleriyle kurdukları ilişkilerle yönetimlerini pekiştirmiştir. Bu bağlamda, Halife Me'mûn'un Hz. Peygamber soyundan gelen İmam Rızâ (ö. 203/818) ile kızını evlendirmesi, hem siyasi hem de sosyal bir ittifak olarak öne çıkar. Dönemin resmî merasimle-

30 Muhammed el-Hadr Hüseyin, *el-Hıtâbe ʿinde'l-ʿArab*, 194.
31 Bâcûrî, *el-Merʾetü'l-ʿArabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*, I/138.
32 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 195.

rinin vazgeçilmezi olan sözlü gelenek, bu tür önemli olaylarda özel bir önem kazanmaktadır. Abbasi dönemi bürokrasisinin önde gelen isimlerinden Kâdılkudât Yahyâ b. Eksem'in (ö. 242/857) diliyle aktarılan aşağıdaki evlilik hutbesi, nikâh töreninin taşıdığı siyasi ve dinî ağırlığı göstermesi açısından dikkat çekicidir:

Me'mûn, kızını on iki imamdan sekizincisi İmam Rızâ ile evlendirmek istedi ve bana, "Ey Yahyâ, konuş!" dedi. Fakat ben "Halifenin kızı için 'nikâhladım' ifadesini kullanmayı kendime yakıştıramadım ve şöyle dedim: "Ey Müminlerin Emiri! En ulu hâkim en büyük imam sen iken söz söylemekte senden daha öncelikli bir kimsenin olması düşünülemez. Bunun üzerine halife konuşmaya başladı: "Hamd, yalnızca Allah'a mahsustur. O'nun dilemesiyle işler küçülür, O'ndan başka ilah yoktur. Bu, O'nun Rab'liğini kabul etmektir. Allah'ın selâmı ve rahmeti Resûlullah'a olsun. Allah nikâhı bir yol olarak belirlemiş, onu bir hüküm olarak kabul etmiş ve vahiy olarak indirmiştir. Nikâh, uyumun bir sebebi olsun diye belirlenmiştir. Şu anda, ben, Memûn'un kızını Ali b. Musa'ya nikâhladım ve ona dört yüz dirhem mehir biçtim. Bu yaptığım Resûlullah'ın sünnetine uymak ve seleflerin izinden gitmek içindir. Hamd, yalnızca Allah'a mahsustur, âlemlerin Rabbi olan Allah'a."[33]

Hanedanlar ve kabileler arası ilişkilerde belirleyici unsurlardan biri olan evlilik, İslâm toplumlarında formel ve sözlü geleneklerin iç içe geçtiği önemli bir kurumdur. Nikâh merasimleri ve bu merasimlerde yapılan konuşmalar, tarafların sosyal statülerini ve hitabet yeteneklerini sergiledikleri bir platform olarak da işlev görür. Bu bağlamda, Halife Ömer b. Abdülazîz'in, (ö. 101/720) kız kardeşini kendisinden isteyen Muhammed b. Velîd'e (ö. ?) verdiği cevabi hutbe, bu edebî ve sosyal dinamikleri yansıtan dikkate değer bir örnektir. Aşağıda yer verdiğimiz metinde, uzun bir hitabeyi içeren talebe karşılık, kısa ve özlü bir üslupla hem dinî referanslar hem de evliliğin ahlaki sorumlulukları vurgulanmaktadır:

Muhammed b. Velîd b. Utbe, Ömer b. Abdülazîz'in kız kardeşine talip olduğunda uzunca bir konuşma yaptı. Bu konuşma üzerine gelin adayının velisi olarak Ömer b. Abdülazîz yaptığı cevabi konuşmasında şöyle seslendi: "Hamd, yüce ve azamet sahibi Allah'a mahsustur. Son Peygamber Muhammed'e salât ve selâm olsun. Senin bize olan rağbetin, kalplerimizi sana çevirdi; teklifin ise kabulümüzü sağladı. Kerimesini sana emanet eden zat, senin hakkında iyi niyette beslemekte, seni tercih edip başkasını reddetmektedir. Allah'ın kitabında beyan buyurulan; "Ya onları iyilikle evlilik içinde tutmalı ya da güzelce serbest bırakmalısınız' (el-Bakara 2/229) şeklindeki hüküm uyarınca, Onu, seninle evlendirdim."[34]

Klasik dönem Arap toplumunda nikâh hutbeleri sırasında sıkça yer verilen ifadelerden biri de إِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ "Ya güzel bir şekilde birlikte yaşamak ya da

33 el-Husrî, el-Kayravânî, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb* (I-IV) (Beyrut: Dâru'l-cîl, t.y.), 2/478; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî**,** Târîḫu Baġdâd, thk. Beşşâr Avvâd Maʿrûf, 1. Basım (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 6/572; Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût-Türkî Mustafa (Beyrût: Dâru İhyâü't-Türâs, 2000), 15/40.

34 İbn Kuteybe, 'Uyûnü'l-ahbâr, 4/72; Zemahşerî, *Rebîü'l-ebrâr,* 5/260; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, 4/279.

iyilikle serbest bırakmak vardır."[35] Kur'an âyetindeki lafızlardır. Klasik kaynaklarda kayda geçen incelediğimiz pek çok nikâh ya da nişan hutbesinde bu ibarelerle karşılaşılmıştır. Ömer b. Abdüzazîz yukarıda yer verdiğimiz hamdele ve salveleyle başladığı hutbesini bu Kur'an lafızlarını zikrederek tamamlamıştır.[36]

Araplar diğer hutbe türlerinde olduğu gibi nikâh hutbesinde de fesahat ve belâgate son derece önem verirler, bu sebeple hem erkek hem kız tarafı adına hitap eden kişinin iyi bir hatip olmasına dikkat ederlerdi. Zaman zaman erkek ya da kız tarafı için konuşma yapan hatipler arasında fesahat ve belâgat açısından bazı değerlendirmelerde ve kıyaslamalarda bulunurlardı.[37] Nikâh hutbesi diğer hitap şekillerine göre daha zor kabul edilirdi. Bir rivayete göre bu hususta Hz. Ömer (ö. 23/644) hutbe çeşitleri içerisinde kendisini en fazla zorlayanı nikâh hutbesi olduğunu ifade etmektedir.[38] İbn Mukaffa''nın (ö. 142/759) bu konudaki yorumu ise şöyledir: "Anladığım kadarıyla Hz. Ömer'i zorlayan asıl husus, nikâh hutbesinde yüz yüze gelinmesi ve dikkatli gözlerin kendisini yakından takip etmesi olmuştur. Ayrıca nikâh hutbesinde hatip, dinleyicilerle birlikte otururken hepsi denk ve eşit konumdadır fakat hitap için minbere çıkıldığında dinleyiciler sıradan halk ve tebaa konumuna iniverirler."[39]

4. 3. Bedevîlerin Kız İsteme ve Evlilik Hutbelerindeki Etkileyici Rolü

Bedevî zümresi içerisinde bir grup, İslâm öncesi ve erken İslâmî dönemde Arapçanın fasih yapısını muhafaza etme ve sonraki nesillere aktarma hususunda önemli roller üstlenerek sözlü edebiyatın kayda geçirilmesinde önemli bir vazife üstlenmişlerdir. Bedevîler, yalnızca hakimane ve edebî değeri yüksek şiirleriyle değil, aynı zamanda belâgat ve fesâhat bakımında son derece güçlü hitabeleriyle de temayüz etmişlerdir. Klasik dönem Arap sözlü kültürü içerisinde kız isteme ve evlilik hutbeleri, bedevîlerin hitabet sanatındaki becerisini açık bir şekilde gözler önüne seren son derece kıymetli metinlerdir. Bazı nişan ve nikâh hutbelerinde, bedevî karakterinin dildeki üstünlüğüne ek olarak, ahlaki duruşu, yaygın kültüre bağlılığı ve hitabetiyle ikna etme gücü de ortaya konmaktadır.

Gerek talip olan gerekse talip olunan taraf adına hitapta bulunan bedevî karakterinin kullandığı edebî dilin yanı sıra kız isteme ve evlilik hutbelerinde yer alan geleneksel yapıya riayet ettiğini, hürmet ve nezaketten ödün vermediğini görürüz. Bu bağlamda, kız isteme ve evlilik hutbelerinin, klasik dönem Arap dilinin kullanım özelliklerini anlamada ve sözlü kültürdeki estetik kullanımın izini sürmede önemli materyal sunduğunu söyleyebiliriz. Aşağıdaki kız isteme hutbesi, erkek tarafı adına bir bedevînin kız tarafı adına ise farklı bir bedevinin belâgat ve fesahatini adeta zirveye taşıdıkları oldukça zarif örneklerden biridir:

35 Bakara, 2/229.
36 İbn Kuteybe, 'Uyûnü'l-ahbâr, 4/72; Zemahşerî, *Rebîü'l-ebrâr*, 5/260.
37 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/69.
38 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/127; el Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, er-Resâ'ili's-siyâsiyye (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.s.), 439.
39 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/115.

Birinin kızına talip olan bedevi, meclistekilere şu sözlerle hitap etmiş: "Hamd, bütün nimetlerin yegâne sahibi Allah'a mahsustur. Salât ve selam, insanların en hayırlısı Muhammed'e, (a.s) onun ailesine ve ashabına olsun. Ey birbirine denk insanlar topluluğu! Keriminize talip olmak için huzurunuzdayım. Bununla aramızda ülfet ve muhabbetin oluşması arzusundayım. Kızınıza, bir eşin eşine karşı yapması gerekenden daha güzeliyle muamele edeceğime dair sizlere söz veriyorum. O halde, talebimin yerinde olduğunu düşünen ve beni bu arzuya sevk eden sebepleri haklı bulan biri bana karşılık versin." Bunun üzerine orada bulunan diğer bir bedevi adama şöyle cevap vermiş: "Sen, saygıda kusur etmedin, hakkı zarif bir şekilde dile getirdin ve arzunu tatlı bir dille ifade ettin. Akrabalık bağın kuruldu, talebin kabul edildi, böylece kızımızı sana verdik. Hamd Allah'a mahsustur."[40]

Arap sözlü kültürü içerisinde bedevî hatipler, veciz konuşmadaki ustalıkları ve üstün hitabet becerileriyle tanınırlar. Karşılıklı hitabelerde kullandıkları fasih dil ve muhataplarına üstünlük sağlamadaki maharetleri, onları edebî alanın yanı sıra, toplumsal alanda da etkili aktörler hâline getirmiştir. Bedevîlerin sergilediği bu samimi ve doğal hitabet tarzı, muhataplarını etkilemede başarılı olmuştur. Bu bağlamda, bedevî hatiplerin katıldıkları merasimlerde ortaya koydukları hitabet örnekleri, Arap sözlü geleneğinin en dikkat çekici yönlerinden birini oluşturur. Evlilik akdi öncesi irat edilen hutbeyi konu alan aşağıda rivayet, bedevî hitabetinin uzun ve tumturaklı hutbeler karşısında özgün ve sade bir dille nasıl etkileyici bir hitap tarzı ortaya koyabileceğinin önemli bir örneğidir:

Şubbe bin Akkâl şöyle rivayet etmiştir: "Biri hariç hiçbir zaman başkalarının söylediklerinin benimkilerden uzun olmasını arzu etmedim. Evlilik akdini gerçekleştirmek üzere bir dostumla yola koyulduk. Sefer sırasında karşılaştığımız bir bedevi de bize katılmak istedi. Gelin evine vardığımızda, damat namzedi adına bir hatip sözü aldı ve içerisinde gökler, yerler ve dağlardan bahseden epey uzun bir konuşma yaptı. Sözlerini bitirdiğinde, "kız adına kim cevap verecek?" diye aramızda konuşurken. Bedevi, hemen 'Ben!' dedi ve dizlerinin üzerine çöktü, sonra meclistekileri şöyle bir süzdükten sonra başladı konuşmaya: "Vallahi, bu tumturaklı sözlerine adeta bu edebiyat başyapıtı niteliğindeki ifadelerine nasıl karşılık vereceğim bilmiyorum!" dedi ve ekledi: "Hamd, yalnızca Allah'a mahsustur. Allah'ın selâmı ve rahmeti Muhammed'e (a.s) olsun. Saygıyla talepte bulundun, hakkı teslim ettin yüce bir değeri ifade ettin. Evlilik bağınız kuruldu, talebiniz kabul edildi. Kızımızı ona nikâhladık ve teslim ettik. Hadi şimdi tatlınızı getirin!"[41]

Nikâh hutbelerinde konuşmayı uzatmak klasik Arap kültüründe bir gelenektir fakat gereğinden fazla uzatılan hutbeler dinleyenlerden eleştiri alırken zaman zaman bedevî zümresinin tepki vermesine de neden olmuştur. Bedevî hatipler evlilik hutbelerinde uzun hamdeleyle başlayan ve süslü tasvirlerle devam eden

40 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 195.
41 İbn Kuteybe, 'Uyûnü'l-ahbâr, 4/74.

konuşmalar karşısında, sözü öze indirgemiş, bunu yaparken de geleneksel hutbe yapısını gözeten bir söylem geliştirmiştir. Bu özellik bedevîlerin dil aracılığıyla geliştirdikleri hiciv ve toplumsal analiz gücünü ortaya koyma bakımından kayda değerdir. Bu bağlamda meşhur edip, âlim hatip Ebû Ubeyde b. Ma'mer b. Müsenna'nın (ö. 209/824) nikâh hutbesine bir bedevînin verdiği cevap, söz sanatlarının sade ama etkili kullanımına güzel bir örnektir. Bedevî, konuşmanın fazla uzatılmasına ve mübalağalı vasıflandırmalara karşı takındığı ironik yaklaşımla, bir taraftan hitabetin özüne dönüş çağrısında bulunurken diğer taraftan akdin aslını oluşturan kabul beyanını veciz bir şekilde ifade eder. İlgili rivayet şöyledir:

İbn Ma'mer Basra'da, bir bedevinin de hazır bulunduğu kız isteme merasiminde uzunca bir hitapta bulunmuş. Bunun üzerine bedevi bir hatip kız adına ona şöyle cevap vermiş: "Sizin Allah'a hamd etmenizden daha fazla hamdü senada bulunurum. Rabbimiz, sizin vasıflandırmalarınızdan daha yücedir. Akıl sahiplerinin yaptığı gibi ayrıntıya girmeden öze bağlı kalırız. Sözlerinizi dinledik, talibinize kefil olduk, teklifinizi kabul ettik. Vesselam."[42]

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında kayda geçen evlilik hutbelerinde gerek erkek tarafı adına konuşan hatiplerin yaptığı girişlerde gerekse kız tarafı adına yapılan hitapların başlangıcında genel olarak hamdele ve salvele bulunur. Bunun istisnası meşhur Mu'tezile âlimlerinden Fazl er-Rekâşî'nin (ö. ?) irat ettiği kız isteme hutbesi sonrasında bir bedevî hatibin cevaben yaptığı hitaptır. Aynı zamanda edebî rekabetin bir hutbe metninde ne şekilde sahne aldığını göstermesi bakımından kıymetli bir metin olan aşağıdaki rivayet, bedevî zümresinin dil zevkini ortaya koyması bakımından da önemlidir:

Fazl er-Rekâşî, Benî Temîm kabilesinden bir aileye kız istemek için gittiğinde kendi adına bir konuşma yaptı. Hitabını tamamladığında, meclisten bir bedevî kalktı ve şöyle dedi: "Sen, saygın bir üslupla talepte bulundun; hakkı önceledin hayırlı bir esasa dayandın, sünnete çağrıda bulundun. Bu nedenle talebin kabul edilecek; istediğin yerine getirilecek, ihtiyacın –inşallah- karşılanacaktır." Bunun üzerine Fazl şunları söyledi: "Şayet bedevî, konuşmasının başında Allah'a hamd edip ve Hz. Peygamber'e salât-ü selam getirseydi, fesahat bakımından bana üstün gelmiş olurdu.[43]

4. 4. Kız İsteme ve Evlilik Hutbelerinde Mizah

Klasik Arap edebiyatında kız isteme ve evlilik hutbeleri, genellikle sosyo-kültürel anlam boyutları da olan dinî bir merasimin icrası şeklinde ciddi bir edebî form olarak tezahür etse de, bazı kaynaklarda bu hutbeler, mizahi boyutlar kazanan anlatılar olarak da karşımıza çıkar. Zaman zaman hatibin evlilik hutbesi sırasında sözü gereğinden fazla uzatması, heyecanına yenilerek dilinin sürçmesi sonucunda yersiz ifadeler kullanması, meclistekilerin sabrını zorlayıcı muhtelif

42 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî,* 195.

43 Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 3/292; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab,* 3/348.

durumlar hicivle süslenmiş mizahi anlatılar olarak kayda geçmiştir. Bu örnekler, sadece dönemin toplumsal normlarını aksettirmekle kalmaz, aynı zamanda Arap anlatı geleneğinde mizahın nasıl yer bulduğunu da gözler önüne serer.

Zaman zaman kız isteme ya da evlilik hutbelerinin gereğinden fazla uzatılarak dinleyicilerin sabrını zorlaması mizahi durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örnekte, hatibin uzun konuşmasından bunalan davetlilerin duygularına tercüman olan damadın sözleri, hicve dayalı mizahın etkisini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

Nikâh akdi vesilesiyle bir araya gelen topluluğa hitap etmesi için bir hatip getirildi. Allah'a hamd ederek sözüne başlayan hatip, hamdele faslını uzattıkça uzattı; ardından süslü ve bitmek bilmeyen ifadelerle Hz. Peygamber'e salât-ü selam getirdi. Sonrasında ilk yaratılıştan söz ederek, göklerin ve yerin var edilmesinden, geçmiş kavimlerin başına gelenlerden uzun uzadıya bahis açtı. Böylelikle meclistekiler, adamı dinlemekten büsbütün usandı. Hatip nihayet damada dönerek: "Allah seni aziz kılsın evladım, adın neydi?" deyince fırsatı ganimet bilen damat cevabı yapıştırdı: "Hitabı o kadar uzattın ki ismimi bile unuttum. Vallahi, senin bu hutbenle evlenirsem, o kadın bana boş olsun!"

Bunun üzerine orada bulunanlar kahkahalarla güldüler ve nikâhı başka bir mecliste kıydılar.[44]

Klasik Arap edebiyatında sözlü hitabetin gücü, hitabetin kurallarına riayet edenlere bir saygınlık kazandırırken, bu kuralların dışına çıkanlar içinse eleştiri ve mizah konusu olabilirdi. Ciddi bir merasim olan evlilikte yapılan konuşmalar, hatibin hitabet yeteneğini sergilediği bir sahne olarak görülürken, aynı zamanda uzun ve sıkıcı konuşmalarla dinleyicinin sabrını zorlayan durumlara da yol açabilmekteydi. Aşağıdaki anlatı, tam da bu duruma dair ironik bir örnek sunmaktadır:

Sakîl[45] bir adam evlilik hutbesi okurken sözü fazla uzatınca meclisten bir adam ayağa kalkarak, "Bu sevimsiz adam sözünü bitirdiğinde Allah bu evliliği mübarek etsin, benim hemen ayrılmam gerekiyor. Zira halletmem gereken çok önemli bir işim var."[46]

Kız isteme ya da evlilik öncesinde hitapta bulunan kişilerin genellikle belâgat ve fesahati güçlü hatipler olduğu görülür. Ne var ki zaman zaman atmosferin gerginliğinden heyecana kapılıp dili sürçen hatiplerin söylediği ifadeler son derece olumsuz anlamların ya da durumların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Aşağıdaki örnekte heyecanına yenik düşerek ne söyleyeceğini bilemeyen bir hatibin sözlerine yer verilmektedir:

44 Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab,* 3/349; Husrî, *Zehru'l-âdâb,* 2/479.

45 Bir sebepten ötürü sevilmeyen, kendisinden hoşlanılmayan, sevimsiz, antipatik, soğuk, itici kimse. Daha geniş bilgi için bkz. Şener ŞAHIN, "Nevâdir Kültüründe "Sakîl" Motifi ve Bir Sakîl Düşmanı: el-A'meş." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, 19.2: 121-152; Hasan TAŞDELEN, Şener ŞAHIN, "Klasik Arap Edebiyatında" Sakil Tipi" ve Bu Tip Çevresinde Oluşan Edebiyat." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, 18.2: 183-208.

46 Şureyşî, *Şerhu makâmâti'l-Harîrî,* 2/401.

Emîrü'l-Mü'minîn lakabıyla anılan bir adam nikâh hutbesi irat ettiği sırada, heyecana kapılarak yalnızca şu ifadeleri söyleyebildi: "Allah'ım sana hamd eder, ancak senden yardım ister ve sadece sana ortak koşarız.[47]

Klasik Arap toplumunda evlilik merasimleri sadece iki kişinin hayatını birleştirmesinden ibaret olmayıp, aynı zamanda belâgat ustalığının, yüksek hitabetin ve sosyal kültürün sergilendiği önemli bir toplumsal sahneydi. Bu törenlerde yapılan hitaplar, zaman zaman dinî vecibelerin vurgulandığı, önemli nasihatler barındıran ciddi metinler olurken; kimi zaman da hatiplerin heyecanı neticesinde, dillerinin sürçmesi, yaptıkları gaflar veya meclisten bazı kimselerin tepkileriyle trajikomik manzaralar ortaya çıkarabilmekteydi. Bu duruma en çarpıcı örneklerden biri, aşağıdaki rivayette aktarılan hadisede karşımıza çıkar. Öyle ki Mus'ab bin Hayyân'ın, (ö. ?) kardeşi adına nikâh hutbesi irat ettiği esnada yaptığı gaf, meclisin dinî-mistik havasını bir anda mizahî bir tabloya dönüştürüverir.

Ebü'l-Hasan anlatıyor: Mus'ab bin Hayyân, kardeşi Mukâtil bin Hayyân için nikâh hitabesi yaptığı sırada heyecanlandı. Tasarladığı bütün düşünceler aklından uçup gidince Mus'ab: "Ölülerinize 'Lâ ilâhe illallah' diyerek telkinde bulunun!" deyiverdi. Duruma sinirleri bozulan gelinin annesi: "Allah bir an önce senin canını alsın emi! Seni bunun için mi davet ettik!?" diye hatibe çıkıştı.[48]

Nikâh akdi öncesi okunan hutbeler klasik Arap toplumunda belirli bir sözlü gelenek içerisinde şekillenmiş ve sonraki nesillere titizlikle aktarılmıştır. Arap dilinin kurumsallaşmasına öncülük etmiş şahsiyetlerin dilin ve edebî birikimin nesilden nesle intikali hususunda, büyük pay sahibi oldukları bilinmektedir. Bunlardan biri de nahiv ilminin kurucusu kabul edilen Ebü'l-Esved ed-Düelî'dir (ö. 69/688). ed-Düelî gibi önemli bir âlimin nikâh hutbesini bizzat oğluna talim ettirmesi o dönem Arap toplumunda bu geleneğin ne denli yer ettiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Aşağıdaki rivayet evlilik hutbesinin sonraki nesillere ne şekilde aktarıldığını, bunu yaparken de mizahın gücünden nasıl yararlanıldığını göstermesi bakımından oldukça değerlidir:

Ebü'l-Esved ed-Düelî, bir gün oğluna: "Evladım, nikâh hutbesini öğren, zira kardeşini evlendirme niyetindeyim" şeklinde talimat verince oğlu: "Baş üstüne babacığım ezberlerim" der. Akşam olduğunda, Ebü'l-Esved; "hadi ezberlediklerini oku bakalım" dediğinde oğlu: "Allah'a hamd ederim, onu över, daima yardımını dilerim, ona iman eder ve tevekkül ederim. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, O'nun ortağı yoktur, Muhammed (a.s) O'nun kulu ve elçisidir. Haydi, namaza! Haydi, felaha!" şeklinde nikâh hutbesinden kamete intikal edince

47 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/172; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab*, III/359.Konuşmasına olumlu muzarî sîgayla Allah'a hamd ederek başlayan hatip إنّا نحمدك ونستعينك، ونشرك بك nefiy lâ'sı kullanması gerektiği yerde bunu kullanmamış ve ortaya absürt bir anlam çıkmıştır.

48 İbn 'Abdilber, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis*, thk. Muhammed Mürsî el-Hûlî, 2. Basım (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1981), 10; Âbî, *Nesrü'd-dürr*, 7/164; Şureyşî, *Şerhu makâmâti'l-Harîrî*, 2/376.

babası cevabı yapıştırır: "Oğlum, sakın namaza durma, hemencecik abdest alıp geliyorum."[49]

Klasik Arap edebiyatında kayda geçen bazı anlatılardan hareketle, kadim Arap toplumunda kadına karşı söylemin zaman zaman dışlayıcı ve mizojinik[50] bir yaklaşımla tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Toplumdaki cinsiyet rolleri, aile yapısı ve kadının sosyal statüsü hakkında o dönem yaygın olan bazı kanaatleri yansıtan bu rivayetler, mizojinik yaklaşımın edebiyata nasıl yansıdığını ifade etmesi bakımından da önemlidir. Geleneksel olarak, yarattığı olumlu durumlara vurguyla Allah'ı överek başlayan ve evlilik gibi son derece önemli toplumsal bir kurumu yüceltmeyi amaçlayan klasik hutbe yapısının bazen paradoksal bir şekilde ters yüz edilerek, dinî referansların da kullanımıyla kadını tahkir eden bir söyleme evrildiği görülmektedir. Aşağıda yer verdiğimiz evlilik hutbesi yapısal olarak geleneksel dinî söylemi barındırmakla birlikte, muhteva bakımından geleneksel kalıbın dışına çıkarak kadını hedef alan sert, ironik ve yer yer alaycı bir üslupla dikkat çekmektedir:

Hatibin biri evlilik hutbesinde şunları söylemiş: "Sevenleri ayıran, sonunda toprağa yatıran, ölümü yaratan, insanların birliğini bozan, aileler ve evlatlardan ümitleri uzaklaştıran, hayat sürelerini servet sahiplerinin dahi mallarıyla değiştiremeyeceği şekilde kararlaştıran Allah'a hamd eder, ondan yardım diler ve ona kâmil bir imanla inanır ve tevekkül ederim. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir ve ortağı yoktur. Hz. Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir. Her şey yok olmaya mahkûmdur. Allah'ın takdiri mutlaka gerçekleşir ve her şey için bir sebep yaratılmıştır. Allah, boşanmanın sebebini öfke olarak belirlemiştir. Yüce Kur'ân'ında şöyle buyurmuştur: '*Ey iman edenler! Mümin kadınlarla nikâhlandığınızda ve onlara dokunmadan boşadığınızda*… (el-Ahzâb 33/49). 'Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman onları bekleme sürelerine göre boşayın (et-Talâk, 65/1).'

Sizden öncekiler ahmaklara uydular ve hür kadınlara bir yıl, cariyelere ise bir ay iddet süresi belirlediler. Onları bir yıl sonra boşayın ve evlerinizden çıkarın. Çünkü daha önce bir şair şöyle demiştir:

Git, senden muradımı aldım

İstediğinde çekip gidebilirsin!

Her yıl iki kere eşlerinizi yenileyin. Zira aynı kadını sürekli nikâh altında tutmak, malı azaltır, gözlerin yaşarmasına neden olur. Kadınların hilelerinden, tuzak-

49 İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdü'l-ferîd* (I-IIX), thk. Müfîd Muhammed Kumeyha, 1. basım (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1984), 8/ 145; el-Husrî, el-Kayrevânî, *Cem'ul-cevâhir fi'l-mülah ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut:Dâru'l-Cîl, 1987), 88; Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, Aḫbâru'l-Hamkâ ve'l-muġaffelîn, şerh. Abdü'l-Emîr Mehennâ, 1. basım (Beyrut:Dâru'l-Fikr i'l-Lübnânî, 1990), 187.

50 Mizojini terimi, kadın düşmanlığı olarak kavramsallaştırılmış olup kadınlara karşı her türlü nefret, düşmanlık, önyargılı tutum, tavır veya davranış olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Veysi Baydar, "Popüler Kültürde Mizojini." *Turkish Studies* 8.151 (2013): 151-165; Emin Uz, "Arap Edebiyatında Mizojinik Yaklaşımlar." *Turkish Studies-Language & Literature* 18.4 (2023).

larından, inatlarından ve isyanlarından sakının. Onları sövgüyle terbiye, dövgüyle tedris edin. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: 'Onları yatakta yalnız bırakın ve dövün (en-Nisa 4/34).'[51]

4. 5. Kız İsteme ve Evlilik Hutbelerinde Mücûn

Klasik Arap edebiyatına yansıyan evlilik hutbeleri, genellikle dinî ve toplumsal meşruiyeti pekiştiren ciddi bir söylemle vurgulanan metinler olarak karşımıza çıkarken, bazı rivayetlerde bu kalıplar alaya alınan, hatta ahlaki normlara meydan okuyan bir yapıya evrilmektedir. Arap toplumunda toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarında yer alan karakterler (köle-cariye) üzerinden kurgulanan bazı metinler, bir taraftan sınıf aidiyetiyle alay ederken diğer taraftan da argo içeren bir dile bürünerek müstehcenliği açık biçimde dile getirir. Bu bağlamda kaydedilen aşağıdaki rivayet, sadece kaba bir dilin değil, aynı zamanda toplumsal ahlaki normların mizahi yolla sınırlarının zorlandığının bir göstergesidir:

Bir kölesi Halid b. Safvân'a, "Efendim, falanca cariyenizle beni evlendirir misiniz?" dedi. Bunun üzerine Halid: "Sizi evlendirdim gitti!" dedi. Köle: "Peki, arkadaşlarım nişana tanıklık etmek için içeri girebilirler mi?" diye sorunca Halid: "Tabi ki girebilirler" şeklinde cevap verdi. Diğerleri içeri girip meraklı gözlerle Halid'i süzerken, o da nikâh hutbesine başladı ve şunları söyledi: "Allah, şu iki köpeğin nikâhında adı anılmayacak kadar yücedir. Ben bu o…puyla, şu o…pu çocuğunu evlendirdim."[52]

Cinselliğin bastırılmadığı, aksine mizahla harmanlanarak sahneye taşındığı metinler, azımsanmayacak oranda klasik Arap edebiyatı kaynaklarında yerini almıştır. Hususen evlilik bağlamında kurgulanan bazı rivayetlerin, dinî söylemin ciddiyetini taşıyan nişan ve nikâh hutbelerinin dahi kimi zaman müstehcen çağrışımlar barındıran metinlere dönüştüğü görülür. Bazı nişan ve nikâh hutbelerinde, dinî sözlü geleneğin dışına çıkılarak içeriğin müstehcen bir şekilde kurgulanması, anlatıcıların dinî-toplumsal norm alanlarında bile ironiyi nasıl ustalıkla kullandıklarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Nişanı sırasında hutbe irat eden damat adayının içsel arzusuyla, sözlü dinî ritüelin çatışmasının mizahi ve müstehcen bir şekilde yansıtıldığı örnek şöyledir:

Adamın biri talip olduğu kadınla nişanlanmak üzereyken nişan hutbesi okumaya başladığında şehveti kabarmış. Bunun üzerine adam elini erkeklik organının başına vurarak şöyle demiş "Bi sakin ol da dinle! Bu anlatılanlar sana.[53]

51 Âbî, *Nesrü'd-dürr fi'l-muhâdarât*, 7/157.

52 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/172; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdü'l-ferîd,* 4/235; Şureyşî, *Şerhu makâmâti'l-Harîrî*, 2/401; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab,* 3/348.

53 Şureyşî, *Şerhu makâmâti'l-Harîrî*, 2/401.

4. 6. Kız İsteme ve Evlilik Hutbelerine Dair Çeşitli Temsili Metinler

Bu başlık altında, klasik Arap edebiyatı kaynaklarında kayda geçen kız isteme ve nikâh hutbelerine ilişkin bir seçkiye yer verilmektedir. Sahabe ve tâbiûn gibi erken dönem tarihî şahsiyetlerin yanı sıra, edebî, ilmî ve tasavvufî çevrelerde temayüz etmiş hatip ve âlimlere nispet edilen bu hutbeler; sözlü kültürün nişan ve evlilik merasimlerinde güçlü ve etkileyici bir anlatım vasıtası olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koyması bakımından kayda değerdir. Gerek hatiplerin kullandıkları edebî yönü ön plana çıkan özgün üslup, gerekse metinlerin muhtevasında yer alan tematik vurgular, kadim Arap kültüründe evlilik akdinin yalnızca hukuki bir işlem değil, aynı zamanda toplumsal bir beyan ve ahlaki bir taahhüt olarak görüldüğünü gösterir. İlgili hutbelerde kullanılan dua klişeleri, toplumsal statü göndermeleri ve âyet-hadis atıfları, dönemin değer yargılarına ve iletişim diline dair dikkate değer ipuçları sunmaktadır. Önceki bölümlerde ele alınan yapısal ve kavramsal çerçevenin mütemmimi niteliğindeki bu örnekler, aynı zamanda dönemin edebiyat ve hitabet anlayışını doğrudan metinler üzerinden değerlendirme imkânı vermektedir.

İnşâ sanatı üstadı Ali b. Nasr el-Kâtib'e (ö. ?) nispet edilen klasik Arap hitabet geleneğinde görüldüğü üzere, hamdeleyle başlayıp salveleyle devam eden, yüksek belâgatiyle dinleyici üzerinde derin tesirler bırakan, evlilik hutbesi bu edebî ve hitabî anlayışı zarif bir şekilde örneklendiren metinlerdendir. Dinleyenlerin duygularına hitap eden veciz ifade ve mecazlarla da süslenen hitabe, evlilik hutbeleri içerisinde Allah'a övgüyü ayrıntılı fakat şiirsel bir anlatımla, peygambere salâtı ise yine edebî bir şekilde takdim etmektedir. Nişan ya da evliliğe dair herhangi bir temasta bulunmaması yönüyle diğerlerinden yapısal olarak farklılık gösteren hutbe edebiyat ve belâgat açısından muhatabını tatmin edecek ölçüde sanatlı, içeriği itibariyle de adeta iman tazelemeye ve bilinçli olmaya çağrı niteliğindedir:

Hamd, hamde lâyık olan, varlığı yoktan var eden, rızkı taksim eden, insanı doğruya yönelten, öğüt veren, Kur'an'ı indiren ve onu muhafaza eden Allah'a mahsustur. O ki ümitleri yeşertir ve yaygınlaştırır, eceli örter ve gizler. Bulutları yaratır, sevk ve idare eder. Yırtıcı kuşları var eder ve gökyüzünde süzülen hayvanlar haline getirir. O, insanların vasıflandırmalarından münezzeh, ariflerin idrakinden yücedir. Bilin ki, O Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. Rahmeti ve ilmi her şeyi kuşatmıştır. O'nu, fayda ve zarar veren her şeyden ötürü överim. Güzel olan ve can sıkıcı her durumdan dolayı O'na şükrederim. Çıkmazda ve zor durumda O'ndan yardım isterim. Başa gelen her türlü musibette yalnız O'na dayanırım. O'na, hidayete ermiş ve yardıma müstahak olmuş kimsenin inancıyla iman ederim. İşlerimi affını dileyen ve bağışlanma isteyen bir kimsenin teslimiyetiyle O'na, havale ederim. Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun ortağı yoktur. Bu şehadet, darlıkta insana kâfi bir hazinedir; pişmanlık gününde kişiyi korur, sıkıntıların içinde nefes aldırır, karanlık zamanlara ışık saçar. Ve yine şahitlik ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah onu en yüce soy ve nesiller

içinden seçti, en merhametli uyarıcı ve en müşfik rehber olarak gönderdi. O ise risaleti eksiksiz tebliğ etti, delilleri açıkça ortaya koydu, işittiklerini hakkıyla aktardı, kendisine tabi olanlara tevazu gösterdi. Kendisine muhalefet edenleri uyardı, düşmanlık besleyenleri sakındırdı, göz yumarak dikenli yollarda yürüdü, ayak basılmamış zemine sabırla bastı.[54]

Emevî dönemi Arap nesrinin önemli ediplerinden, hitabet sanatında da ön plana çıkan Halid b. Safvân, (ö. 135/752-53) nikâh hutbelerinde sergilediği edebî kudretiyle de temayüz etmiştir. Onun nişan ya da nikâh öncesi takdim ettiği hutbelerde dikkat çeken ortak özellik ise, kelimeleri bir nakkaş titizliğiyle işleyerek mana derinliği oluşturan, aynı zamanda ritmik ve mecazlı bir anlatıma yaslanan bir söyleyiş tarzıdır. Aşağıda yer verdiğimiz hutbesinde de bu çizginin yansımaları görülmektedir. Klasik dönemde sıkça rastlanan hamdele, salvele, yaratılış tasviri ve risalet vurgusu gibi temaları işlerken, bu unsurları sıradan kalıpların ötesine taşıyarak belâgat ve tefekkürle yoğrulmuş özgün bir söylem geliştirir. Diğer hutbelerde daha sathi kalan yaratılış vurgusu, Halid'in evlilik hutbesinde dolunaydan hilale evrilme gibi oldukça etkileyici imgelerle somutlaştırılır. Bu yönüyle İbn Safvân'ın hutbesi, hem biçim hem içerik açısından dönemin geleneksel söyleyişlerinin ötesine geçmektedir:

Hamd hiçbir karşılık ve ödül beklemeden ihsanda bulunan, yarattıklarına lütfuyla kisvelerin en güzelini giydiren, Allah'a mahsustur. İnsanlar ümit beklentileriyle Allah'ın lütuf kapılarına geldiler ve o kapıları ardına kadar açık buldular. Maişet için O'ndan yardım dilediler; söz yerine eylem, cevap yerine yardım gördüler. Yaratılmışları hiçbir şeye muhtaç olmadan ve zorlanmadan var etti. Dolunayın tam halinden hilale evrilmesi gibi onları çocukluktan diğer evrelere geçirdi. Beşeriyeti akıl ve lisan ile şereflendirdi. İnayetinin örtüsünü üzerlerine serdi. İnsanları tek bir özden, eşini de huzur bulsun diye ondan yarattı. O, onlara şefkatle davranarak ve etraflarını sararak, en güzel şekillerde nimetler verdi. Onlara, en iyi şekilde korunabilecekleri her imkânı sundu. Nazik ve latif yaratmasının yanı sıra, onları kuşatan, yücelten lütfuyla, onlara hayvanların en güzelini ve en mükemmelini bahşetti. İlgisini en mükemmel şekliyle onlara sundu. Ayrıca, onlara peygamberler gönderdi; Allah'ın selamı ve rahmeti üzerlerine olsun. Bu, O'nun en mükemmel işidir, işlerini tamamlayarak onlara yardımcı olmaktadır. O peygamberler, insanlara müjdelemiş, uyarmış, güvence vermiş, sakındırmış ve helal ile haram arasındaki farkları göstererek, kör gözün bulanıklıkla berraklık arasındaki farkı anladığı gibi insanlara doğru yolu göstermiştir.[55]

Modern dönem müelliflerinden Şevki Dayf'in (ö. 2005) kaydettiğine göre Hicaz bölgesindeki ilmî ve edebî canlılığın önemli tezahürlerinden biri de dönemin âlim ve edipleri arasında gelişen şahsî mektuplaşma trafiğidir. Bu metinler, bi-

54 İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, 4/284.

55 Şihâbüddin el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968-1996), 5/59.

reysel iletişim aracı olmanın ötesinde, dönemin entelektüel atmosferini ve edebî zevkini yansıtan metinler olarak da değerlendirilmektedir. Özellikle Mekke, Medine ve Tâif gibi merkezlerde, evlilik merasimlerinde irat edilen hutbeler, dönemin kültürel ve edebî zevkini yansıtan önemli metinler arasında yer almıştır.[56] Seciyle bezenmiş, teşbih ve mecazlarla zenginleştirilmiş bu hutbeler, evlilik müessesesini semboller üzerinden idealize eder. Bu çerçevede Mescid-i Haram imam hatibi Kâdî Tâceddîn b. Ahmed'e (ö. ?) atfedilen aşağıdaki hutbe evliliği dünyevî ve uhrevî anlam katmanlarıyla tasvir eden özgün ve etkileyici bir metindir:

Şüphesiz evlilik, fitneden sakınılan bir cennettir ve gölgelerinin altında 'Sen ve eşin cennete yerleşin' (Bakara, 2/35) âyetinin tilavet olunduğu bir bahçedir. O bahçede, eşler arasında rahmet ve sevgi meyveleri yeşerir. Fidanları gönül meyvesini (çocukları) verdiği zaman dünya hayatının süsü ortaya çıkar. Gecesi, karanlığın eteklerinin altından bir şafak alıyla aydınlanır ve günü zifaf perdesiyle ve akılla gizlenen bir güneşle ışır. Evlilik, hedefini şaşırmayan bir gayedir. Değerli cevherle (eşle) var olabilen ilahi bir lütuftur. O, kişiyi dar boğazlardan koruyan bir kale; gözlerin ve ruhların sınandığı, nice erkeğin sürçtüğü yerlerden (masari'u'r-rical) uzak tutan bir limandır. O, takva dizginlerini eline alan kimsenin arzusuna ulaşması için bir vesiledir. Sevinç bülbülü: 'Sevgilisinin yoldaşı olan kişiye ne mutlu!' diye onu çağırır. Evliliğin fazileti hakkında inen âyetler ve sahih hadisler sana yeter.[57]

İnsan hayatının tüm safhalarında olduğu gibi, evlilik de ilahî takdir doğrultusunda belirlenmiş bir vakit ve vesileyle gerçekleşir. Bu çerçevede kurulan her bir akit, yalnızca dünyevî bir sözleşme değil, aynı zamanda kaderin tecellisine gösterilen bilinçli bir rızanın ifadesidir. Klasik evlilik hutbesi geleneğinin yerleşik kalıplarını ve yapısal özelliklerini yansıtan aşağıdaki metin, evlilik kurumunu kader zemininde anlamlandırmakta; taraflar arasında tesis edilen iradeyi ise sadakat ve içtenlik vurgusuyla öne çıkarmaktadır. Dünyevî karşılık beklemeyen samimi bir bağlılığın hayırla neticeleneceğine işaret eden hutbenin metni şöyledir:

Hamd, kendisinden başka sığınılacak hiçbir şey olmayan, kaçış yolu bulunmayan, her şeyi işiten, her şeye gücü yeten, celâl sahibi ve yüce olan Allah'a mahsustur. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur; mülkünde ortağı, delilinde benzeri bulunmaz. Yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Asıl konuya gelince; her şeyin, kaderin yürürlüğe koyduğu bir sebebi, hükmün gerçekleşmesine ve süresinin tamamlanmasına dair bir vakti vardır. Akrabalık yoluyla kurulan sıhriyet bağı, farklılıkları birleştiren, uzakları yaklaştıran bir soy bağıdır. Filan oğlu filan, elindeki imkânları size takdim etmiş, övülmeye değer bir sadakatle söz vermiştir. Onun arzusuna icabet edin ki sonunda hayır elde edesiniz ve âhiret için ecir biriktirmiş olasınız."[58]

56 Dayf, Şevkî, Târîḫu'l-edeb i'l-ʿArabî, 1. basım (Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1960–1995), 5/202.
57 Dayf, Şevkî, Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî, 5/202.
58 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 195.

Tâbiîn neslinin önde gelen âlim ve zâhitlerinden biri olan Hasan Basrî (ö. 110/728), yalnızca ilmî derinliğiyle değil, hikmetli ifadeleri ve temsil ettiği ahlaki duruşuyla da İslâm kültür tarihinde müstesna bir konuma sahiptir. Toplumsal ilişkilerde dinî prensipleri önceleyen yaklaşımını yansıtan evlilik merasimi sırasında yaptığı hitabe, kullandığı dilin sadeliği ile beraber taşıdığı belâgat açısından dikkate değerdir. Akrabalık bağlarını sağlam temellere oturtma, kabileler arasında kaynaşmayı teşvik etme ve nikâhı dinin emrettiği meşru bir yol olarak sunma vurgularıyla şekillenen bu hutbe, Hasan Basrî'nin hem irşadî hem de içtimaî yönünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

Hasan Basri kız isteme ya da evlilik hutbesi sırasında hamdele ve salveleden sonra şu ifadelere yer verirdi: "Allah bu nişan ile kopmuş akrabalık bağlarını kursun ve dağılmış soyları bir araya getirsin ve bunu dininin bir gereği ve emrettiklerinin açık bir yolu kılsın. Şu anda kızınıza talip olan damat namzedi, Allah'ın nimetleriyle doludur ve kendisi şu kadar mehir teklif etmektedir. Allah'tan hayırlı bir karar dileyin ve hayırlı bir şekilde talebe karşılık verin, Allah size merhametiyle muamele buyursun."[59]

Klasik Arap toplumunda evlilik ve nişan akitleri, iki aile arasında akrabalık bağı kurmanın ötesinde, toplumsal dayanışmanın, kültürel ritüellerin ve ortak değerlerin görünür kılındığı önemli etkinlikler arasında yer almaktadır. Bu tür merasimlerde yapılan konuşmalar, ilahî emrin tebliği anlamı taşırken; uygulanan bazı folklorik pratikler ise sosyal bağların pekiştirilmesine hizmet etmiştir. Ebû Osmân'ın (ö. ?) rivayetinde aktarılan bir evlilik hutbesi örneği, bu anlayışı somut biçimde yansıtmaktadır. Rivayete göre, nikâhın ardından çiftin başları üzerinde hurma kâselerinin gezdirilmesi ve ardından hurma saçılması geleneği icra edilmiştir. Arap toplumunda bu tür adetlerin hem bereket niyeti taşıdığı hem de toplumsal sevinci sembolize ettiği anlaşılmaktadır. İlgili rivayet şöyledir:

Ebû Osmân şöyle anlatıyor: "Bir yerleşim yerine uğramıştım. Orada toplanan kalabalıktan birine, 'Hayırdır niçin toplandınız?' diye sorduğumda: 'Kabilemizin reisi içimizden bir kızla evlenmek istiyor." Dedi merakla izlemeye koyuldum. Kabilenin büyüklerinden biri sözü aldı ve şunları söyledi: "Hamd Allah'a mahsustur, salât ve selâm onun Resûlüne olsun. - ki O'nu anmaktan ve Peygamberine salât getirmekten usanma söz konusu değildir- Allah, razı olduğu bir fiil olarak nikâhı sebep kılmış ve onu vahiyle meşru kılmıştır. Falanca, filân kızı istemiş ve mehir olarak da şu kadar vermeyi taahhüt etmiştir. Ben de onu kendisine nikâhladım ve Allah'ın ona dair vasiyetini kendisine hatırlattım." Ardından yakınındaki gençlere dönerek, "Hadi, düğün saçağınızı getirin!" dedi. Bunun üzerine başlarımızın üzerine hurma kâseleri gezdirilerek hurmalar saçıldı."[60]

59 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/268; İbn Kuteybe, 'Uyûnü'l-ahbâr, 4/72; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdü'l-ferîd,* 4/234; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab,* 3/346.

60 İbn Kuteybe, 'Uyûnü'l-ahbâr, 4/73.

Klasik Arap toplumunda evlilik hutbeleri, hukuki bir akdi duyurma işlevi olmakla birlikte, aileler arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi, toplumsal onayın sağlanması ve bireyler arasındaki duygusal yakınlığın ifade edilmesi gibi çok yönlü işlevlere sahip edebî metinlerdir. Bu hutbeler, kimi zaman ilahî emirlerin duyurulması ve dinî nasihatlerle şekillenen ağırbaşlı bir üslup taşırken, kimi zaman da içten ifadelerle örülü bireysel duyguları yansıtır. Özellikle Arap toplumunda güçlü kabileler ve ileri gelen aileler arasında gerçekleşen evliliklerde kullanılan hitabeler, sadece retorik ustalığı değil, aynı zamanda duygusal denge ve karşılıklı saygı ilişkisini de gözler önüne serer. Osman b. Anbese'nin, (ö. ?) Ümeyyeoğullarına mensup Atabe b. Ebî Süfyan'ın (ö. ?) kızı için yaptığı aşağıdaki evlilik hitabesi, sevgi, saygı ve samimiyetin edebî zarafetle harmanlandığı özgün bir örnek olarak dikkat çekmektedir:

Osman b. Anbese, Ümeyyeoğullarından Atabe b. Ebî Süfyan'ın kızını istedi. Atabe, henüz genç yaşta olan Osman'ı yanına alıp dizine oturttu ve şöyle dedi: "En yakınım, en sevdiğime talip oldu. Bu isteği geri çevirmeye ne gücüm yeter ne de gönlüm razı olur. Onu sana nikâhladım; sen bana ondan daha sevgilisin, ama o da gönlüme senden daha yakındır. Ona daima iyilik yap ki dilim adını övgüyle ansın; ona kötü davranma ki gözümdeki değerin eksilmesin. Seni yakınlarımdan bilmiştim, şimdi kendime daha da yakınlaştırdım; o hâlde kalbimi kalbinden uzaklaştırma."[61]

Sonuç

Klasik Arap edebiyatında yer alan kız isteme ve evlilik hutbeleri, sözlü geleneğin bir ürünü ya da dinî merasimin unsuru olmanın ötesinde; dönemin toplumsal yapısını, kültürel kodlarını, edebî zevkini ve cinsiyet rollerine dair algıları yansıtan çok katmanlı metinlerdir. Bu çalışmada, İslam öncesi dönemden itibaren kayda geçen evlilik hutbeleri, yapı, içerik ve işlev bakımından incelenmiş; hutbelerin edebî, retorik ve sosyolojik yönleri ortaya konulmuştur.

Elde edilen veriler, bu hutbelerin büyük oranda hamdele ve salvele ile başlayan, ardından takva çağrısı, âyet ve hadis atıfları, damadın övgüsü, mehir beyanı ve dua ile sonlanan belirli bir retorik yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, hutbelerin sadece bir kalıp metin olmadığı; hatibin toplumsal konumuna, nişan veya nikâh meclisinin atmosferine ve tarafların sosyal statülerine göre şekil kazandığı da görülmüştür.

Özellikle bedevî hitabet geleneği içinde ortaya çıkan veciz ve doğrudan söyleyiş biçimleri, klasik dönemdeki hitabet çeşitliliğini ve edebî farklılaşmayı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bazı hutbelerde mizah ve hiciv yoluyla şekillenen anlatılar; dinî söylemin ciddiyetini mizah konusu ederken, dönemin kültürel sınırlarını zorlayan ve bazen müstehcenlik boyutuna varan formlarda da karşımıza

61 İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdü'l-ferîd,* 4/233; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab,* 3/345; Âbî, *Nesrü'd-dürr,* 3/113.

çıkmaktadır. Bu durum, klasik Arap toplumunda evlilik hutbelerinin yalnızca dinî değil, aynı zamanda sosyal eleştiri ve anlatı estetiği için bir sahne işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Ayrıca hutbelerdeki kadın temsili, bazı metinlerde yüceltici bir tavırla sunulurken; özellikle mizahi ve mücûn içerikli örneklerde mizojinik ve ayrımcı bir dile evrildiği de görülmüştür. Bu durum, hutbelerin sadece kültürel değil, aynı zamanda ideolojik ve cinsiyet temelli bir söylem aracı olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Bu çalışma, Arap edebiyatı içinde oldukça sınırlı biçimde ele alınan bir tür olan kız isteme ve evlilik hutbelerine dair kapsamlı bir içerik ve yapı analizi sunarak, klasik metinlerin sadece dinî değil aynı zamanda edebî, retorik ve sosyo-kültürel yönlerini de göz önüne sermeyi amaçlamıştır. İleride yapılacak çalışmalarda, bu tür metinlerin karşılaştırmalı olarak Türk, Fars veya diğer İslam toplumlarındaki benzer örneklerle değerlendirilmesi; ayrıca hutbelerdeki kadın-erkek söylemlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında detaylı bir analize tabi tutulması, bu alana önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Abdullah Abdülcabbar - Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. *Kıssatü'l-edebi fi'l-Hıcâz*. Mektebetü'l -Küliyyeti'l-Ezheriyye, 1. Basım, t.s.

Abdullah b. Afîfî el-Bâcûrî, *el-Mer'atu'l-ʿArabiyye fî câhiliyetiha ve İslâmihâ.* 2. Basım, Medine: Mektebetü't-turâtha, 1932.

Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim. *el-Muttaliʿu ʿalâ dekâikı zâdi'l-müstaknıʿ*. 1. basım, Dâru Künûz-i İşbiliyye lin-Neşr ve't-Tevzîʿ, Riyad: Suudi Arabistan, 2010.

Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn. *Nesrü'd-dürr fi'l-muhâdarât.* (I-VII), thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2004.

Ahmed b. Hanbel. Musnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel. thk. Şuayb el-Arnaût – Âdil Murşid ve diğerleri. Nezaret: Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Turkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Ahmed Zeki Safvet. *Cemheretü hutabi'l-'Arab fî 'usûri'l-'Arabiyyeti'z-zâhire*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, ts.

Bâcûrî, Abdullah b. Afîfî. *el-Merʾetü'l-ʿArabiyye fî câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*. 2. basım, Medîne: Mektebetü's-Sekâfe, 1932.

Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb. *Târîḫu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Maʿrûf. 1. basım, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.

Baydar, Veysi. "Popüler Kültürde Mizojini". *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/12 (2013), 151–165.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesʿûd. *et-Tehzîb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. basım, 1997.

Beyhakî, İbrahim b. Muhammed. *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1996.

Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. (I-III), Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2002.

Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr *er-Resâili's-siyâsiyye*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.s.

Dayf, Şevkî. *Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî*. Kahire:Dâru'l-Maʿârif, 1. basım, 1960–1995.

Dîneverî, İbn Kuteybe. '*Uyûnü'l-ahbâr*. (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Halebî, Ali b. İbrâhîm b. Ahmed. *İnsânu'l-ʿuyûn fî sîreti'l-Emîn el-Meʾmûn* (es-Sîretü'l-Halebiyye), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. basım, 2006.

Husrî, el-Kayrevânî. *Cem'ul-cevâhir fi'l-mülah ve'n-nevâdir*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1987.

Husrî, el-Kayrevânî. *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*. (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Cîl, t.s.

İbn 'Abdilber. *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis*, thk. Muhammed Mürsî el-Hûlî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1981.

İbn 'Abdi Rabbih. *el-'Ikdü'l-ferîd.* (I-IIX), thk. Müfîd Muhammed Kumeyha. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. basım, 1984.

İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-Mugaffelîn*. thk. Abdü'l-Emîr Mehennâ. Beyrut: Dâru'l-Fikr i'l-Lübnânî, 1. Basım, 1990.

İbn Hamdûn. et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye. nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1996.

Makkarî, Şihâbüddin. *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'r-ratîb*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968-1996.

Muhammed b. Muhammed b. Suveylim Ebû Şuhbe, *es-Sîretü'n-Nebeviyye 'alâ dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne* 8. Basım, Şam: Dârü'l-Kalem, 2006.

Muhammed el-Hadr Hüseyin. *el-Hıtâbe ʿinde'l-ʿArab*. thk. Yâsir b. Hâmid el-Mutayrî. Riyad: Mektebetü Dâru'l-Minhâc, 1. basım, 2012.

Nesâî. *Sünenü'n-Nesâî*, thk, Şeyh Hasan Muhammed el-Mes'ûdî, 1. basım, Kahire: el-Mektebe't-Ticâriyye el-Kübrâ, 1930.

Ramlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza Şihâbüddin. *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.

Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâût-Türkî Mustafa. Beyrût: Dâru İhyâü't-Türâs, 2000.

Şahin, Şener. "Nevâdir Kültüründe 'Sakîl' Motifi ve Bir Sakîl Düşmanı: el-Aʿmeş". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 121–152.

Şureyşî, Ebû Abbas Ahmed b. Abdülmümin b. Musa el-Kaysî. *Şerhu makâmâti'l-Harîrî*. (I-III), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 2006.

Taşdelen, Hasan – Şahin, Şener. "Klâsik Arap Edebiyatında 'Sakîl Tipi' ve Bu Tip Çevresinde Oluşan Edebiyat". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 183–208.

Uz, Emin. "Arap Edebiyatında Mizojinik Yaklaşımlar". *Turkish Studies - Language and Literature* 18/4 (2023), 2951–2966.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım. *Rebîü'l-ebrâr ve füsûsu'l-ahbâr*. (I-V), Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1912.